

Andrej Rahten

Zadnji slovenski legitimist ali zgodba o mednarodnem prevarantu z Vrha nad Laškim

Dosje Alojza Novaka v arhivskem gradivu prve avstrijske republike*

RAHTEN Andrej, prof. dr., znanstveni svetnik,
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU in
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru,
andrej.rahten@zrc-sazu.si

RAHTEN Andrej, Prof. Dr., Scientific Advisor,
Milko Kos Historical Institute ZRC SAZU and
Faculty of Arts, University of Maribor,
andrej.rahten@zrc-sazu.si

327(436:497.12)"19/...":929Novak A.
343:929Novak A.
929Novak A.

327(436:497.12)"19/...":929Novak A.
343:929Novak A.
929Novak A.

**ZADNJI SLOVENSKI LEGITIMIST ALI
ZGODBA O MEDNARODNEM PREVARANTU
Z VRHA NAD LAŠKIM**

*Dosje Alojza Novaka v arhivskem gradivu prve
avstrijske republike*

**THE LAST SLOVENIAN LEGITIMIST OR
THE STORY OF THE INTERNATIONAL
FRAUDSTER FROM VRH NAD LAŠKIM**

*Alojz Novak's Dossier in the Archival Material of the
First Austrian Republic*

V članku je predstavljeno delovanje Alojza Novaka, doma z Vrha nad Laškim, ki se je v tridesetih letih 20. stoletja izdal za predstavnika tajne organizacije Kralj Matjaž. Delovala naj bi po vzoru na avstrijska legitimistična društva, ki so Otonu Habsburškemu priznavala pravico do prevzema cesarskega prestola, Novakova organizacija pa naj bi se zavzemala za samostojno Slovenijo pod habsburškim žezlom. Članek temelji predvsem na gradivu, ki ga hrani Avstrijski državni arhiv oz. Arhiv Republike. V Novakovem dosjeju se nahajajo predvsem policijska poročila in korespondenca urada zveznega kanclerja, vsebuje pa tudi različno propagandno gradivo. Sem spada tudi dvojezični časnik *Oesterreich. Slovener/Avstrijski Slovenec*, ki ga je Novak izdal v Nemčiji, a je izšla samo ena številka.

Ključne besede: Republika Avstrija, Kraljevina Jugoslavija, legitimistično gibanje

The article presents the activities of Alojz Novak, a native of Vrh nad Laškim, who in the 1930s posed as a representative of the secret "King Matjaž" organization. The organization was modelled on the Austrian legitimist societies, which recognized Otto of Habsburg as the rightful heir to the imperial throne, while Novak's organization reputedly advocated an independent Slovenia under the Habsburg scepter. The article is based mainly on material held by the Austrian State Archives or the Archives of the Republic. The Novak file contains mainly police reports and correspondence from the Federal Chancellor's Office, but also various propaganda material. It also includes the bilingual newspaper *Oesterreich. Slovener/Avstrijski Slovenec*, which Novak published in Germany, but only one issue of which was published.

Keywords: Republic of Austria, Kingdom of Yugoslavia, legitimist movement

* Ta razprava je nastala v okviru raziskav v programski skupini Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A): *Preteklost Severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom ter projekta J6-1801 Postimperialne tranzicije in transformacije iz lokalne perspektive: slovenska mejna območja med dvojno monarhijo in nacionalnimi državami (1918–1923).*

V začetku novembra 1934 je prispelo v urad zveznega kanclerja na Dunaj zanimivo poročilo zveznega policijskega komisariata iz Beljaka. Glavni junak je bil Alojz Novak, na katerega so policijske oblasti postale pozorne v začetku decembra preteklega leta. Slovenca, ki je živel v idiličnem kraju Otok ob Vrbskem Jezeru (Maria Wörth), so takrat osumile vohunjenja za Kraljevino Jugoslavijo. Za pregon pa se dolgo niso odločile, saj so prek posrednika dobile zagotovilo, da bi jim bil Novak v zameno za prostost pripravljen »občasno iti na roko« z informacijami. Toda tega sobivanja je bilo konec z marsejskim atentatom 9. oktobra 1934, saj je celovški časnik *Kärntner Tagblatt* nekaj dni kasneje poročal o Novakovi domnevni vpletenosti v umor Aleksandra Karađorđevića v Marseillu. V primer se je takrat vmešal jugoslovanski konzulat v Celovcu, ki je avstrijske policijske oblasti zaprosil za informacije o domnevnem sozarotniku v primeru atentata na jugoslovanskega kralja. Res je bila odredjena preiskava in Novaka, ki je živel v hiši mizarskega mojstra Friedricha Watzena, so aretirali. Zaslisanje je razkrilo številne zanimive podrobnosti.¹

Alojz Novak se je rodil 24. maja 1901 v Sv. Lenartu (danes Vrh) nad Laškim, hišna številka 9, očetu Janezu in materi Mariji, rojeni Flis. Kot beremo v krstnem listu, je bil njegov oče organist. Ljudsko šolo je Alojz obiskoval v Laškem, nato pa se je v Sevnici izučil za mehanika in elektrotehnika, nakar je delal v Zagrebu, Mariboru, (takrat Srpskih) Moravicah, Slavonskem Brodu in v Zagorju ob Savi. Poročil se je dvakrat, najprej v rojstnem kraju 21. novembra 1926 z Matildo Hrastnik.² Če imamo v mislih kasnejše Novakove pripetljaje, je zanimivo, da je njegova poroka z Matildo sovpadla

prav z deseto obletnico smrti cesarja Franca Jožefa. Po lastnem pričevanju se je namreč avantur željni mehanik 1. novembra istega leta v Ljubljani včlanil v »katoliškonarodno organizacijo Kralj Matijaž«, katere cilj naj bi bila »odcepitev Hrvaške in Slovenije od Jugoslavije in združitve obih dežel pod cesarjem Otonom«. V Avstrijskem državnem arhivu se je v Novakovem dosjeju med drugim ohranila tudi njegova tozadevna članska izkaznica.³

S temi pogledi je skrivnostno združenje, katerega obstoj je Novak zaupal avstrijskim preiskovalcem, vsekakor močno odstopalo od prevladujočih usmeritev slovenske družbene elite, ki je po prevratu strumno hvalila dinastijo Karađorđevićev. Kot je slovenski državnik Anton Korošec zapisal v članku o evropski politiki v začetku leta 1926, zanj vrnitev Habsburžanov ni bila sprejemljiva v nobeni obliki: »Kajti vsak Habsburžan, bodisi na avstrijskem ali madjarskem prestolu, bi bil nosilec ideje, da se obnovi habsburška moč v starem obsegu in stari veličini.«⁴ Podobno so razmišljali tudi drugi jugoslovanski politiki, ki so imeli v prevratni dobi aktivno vlogo. Izjema je bil sprva zadnji kranjski glavar Ivan Šusteršič, ki se je po umiku iz Ljubljane jeseni 1918 najprej nastanil v Švici, nato pa v tirolskem Voldersu.⁵ V restavracijskih poskusih so bili aktivni zlasti hrvaški emigranti, ki so se povezovali z madžarskimi legitimisti in avstrijskimi karlisti. Pripadniki habsburške dinastije so v očeh jugoslovanskih državnikov spadali med največje sovražnike, kar dokazuje tudi epizoda z Leopoldom Salvatorjem, sinom istoimenskega nadvojvode. Čeprav je bil rojen v Zagrebu in poročen s hčerjo bivšega hrvaškega podbana Dagmar Nikolić, mu oblasti niso dovolile bivati na jugoslovanskih tleh. Ko je poleti 1921 z lažnim imenom uspel priti v državo, so ga detektivi izsledili na Bledu in ga je policija po hitrem postopku deportirala v Avstrijo.⁶

Bojazni beograjskih oblasti pred habsburško restavracijo so imele pogosto tudi že iracionalne razsežnosti.⁷ Ko so na volitvah v dunajski parla-

¹ Obširno poročilo se nahaja v: Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Auswärtige Angelegenheiten, Neues Politisches Archiv, Liasse Südslawien [dalje: ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS], karton 649. Kjer ni navedeno izrecno drugače, temeljijo podatki o Novaku v tem članku na citiranem poročilu. Zahvaljujem se kolegu Dietru Lautnerju iz Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju, ki mi je prijazno pomagal pri iskanju gradiva. Na Novaka je že leta 2014 opozoril Mark Lewis, vendar v okviru širše raziskave policijskega nadzora nad ustaškim gibanjem v Avstriji in Jugoslaviji. Prim. Lewis, *The Failure*, str. 186-212.

² Krstna knjiga župnije Sv. Lenart nad Laškim, vpis 24. 5. 1901, <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/maribor/sv-lenart-nad-laskim/03194/?pg=134>, pridobljeno 6. 2. 2022.

³ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS], karton 649, članska legitimacija v Slovenski kulturni organizaciji »Kralj Matijaž«.

⁴ Korošec, Nekaj evropske politike, str. 49.

⁵ O dejavnosti Šusteršiča v emigraciji prim. Rahten, Ivan Šusteršič, str. 356-358.

⁶ Slovenec, 23. 8. 1921.

⁷ Prim. Rahten, Po razpadu, str. 452-454.

ment 17. oktobra 1920 zmagali krščanski socialci Ignaza Seipla, je to povzročilo po poročanju vodje avstrijskega predstavništva v Beogradu Maximiliana Hoffingerja »nepojasljivo nervozo« v časopisju različnih strank in vseh treh narodov. V jugoslovanskih očeh so bili krščanski socialci bolj ali manj prikriti monarhisti, ki naj bi bili v navezi z zadnjim cesarjem Karlom, stanujočim takrat v *Villi Prangins* ob Ženevskem jezeru: »Strah pred ponovnim vstajenjem avstro-ogrske monarhije ni tu nikoli v celoti prenehal. Politično dejavnost Pranginsa so tukaj vedno opazovali z določeno bojznijo.« Hoffinger je opazal, da so notranjepolitični spori med narodi negativno vplivali na samozavest jugoslovanske politične elite, ki se je morala soočiti s številnimi pritiski od zunaj. Pri tem je omenil monarhistično gibanje na Madžarskem, italijansko agresivnost na Jadranu in spremembe v francoski zunanji politiki, ki si želi ustvariti podonavsko federacijo, morda tudi na račun jugoslovanske suverenosti. Če je do tedaj socialdemokratska vlada na Dunaju predstavljala jugoslovanskim državnikom neke vrste garancijo proti »staremu režimu« in zamislim o oblikovanju podonavske federacije, se je z volilno zmago krščanskih socialcev to spremenilo. Razširila se je bojazen, da se je okoli Jugoslavije ustvaril obroč Pariz – Prangins – Dunaj – Budimpešta, ki stremi k združevanju ozemelj ob Donavi pod katoliško zastavo. V tem smislu so jugoslovanski časopisi spremljali vesti o Šusteršiču in hrvaških legitimistih frankovskega porekla, ki so se zatekli v Avstrijo. Vse to naj bi dajalo vtis o tem, da je nova republika – kljub deklarirani antihabsburški usmeritvi – stičišče nasprotnikov Kraljevine SHS. Hoffinger je seveda apeliral na dunajske državničke, da tovrstne očitke nevtralizirajo, morda tudi s kakšnim časopisnim prispevkom, ki bi bil Jugoslaviji prijazen.⁸ O člankih, ki so opisovali delovanje predvsem hrvaških legitimistov na Dunaju in v Gradcu ter prinašali »fantastična razkritja o habsburški prevratni dejavnosti v Srednji Evropi«, pa je Hoffinger poročal tudi pozneje.⁹

Po smrti prve žene se je Novak ponovno poročil, spet z Matildo, ki pa se je tokrat pisala Prašnikar.

Bila je gostilničarjeva hči iz Podlipovice pri Zagorju ob Savi. Vzela sta se 5. oktobra 1930 pri sv. Jakobu v Ljubljani, poročil ju je znani in politično izpostavljeni župnik Janko Barle.¹⁰ Kot je kasneje zaupal beljaškimi preiskovalcem, je Novak še isti mesec, ko se je poročil, po nalogu komiteja organizacije Kralj Matjaž odpotoval v Nemčijo. Njegov cilj naj bi bil, da bi agitiral med tamkajšnjimi 50.000 slovenskimi izseljenci za sodelovanje v gibanju. Najprej se je odpravil v Essen, kjer se je nastanil pri stricu Jožefu Flisu, ki je bil rudar. Po lastnem pričevanju si je štirinajst dni prizadeval, da bi pridobil na svojo stran tamkajšnje Slovence, a neuspešno, saj so bili menda »velikosrbsko usmerjeni«. V začetku novembra 1930 je zato nadaljeval pot na Nizozemsko, v mesto Heerlen v provinci Limburg. V tamkajšnjih rudnikih je rudarilo med 6000 in 7000 Slovencev. Tam je bil menda uspešnejši, saj je uspel ustanoviti krajevne organizacije v številnih limburških krajih, v Heerlenu, Brunssumu, Maastrichtu, Sittardu in Mauritzu. Vendar so nanj postali pozorni na jugoslovanskem konzulatu v Haagu, saj ga je prijavil župnik Drago Oberžan. Maja 1932 ga je po lastnem pričevanju aretirala policija in izgnala iz Nizozemske. Novak se je najprej vrnil k svojemu stricu v Essen, kjer pa se je povezal z organizacijo *Allösterreichisch-Deutsche Interessengemeinschaft E. V.*, ki je imela sedež domnevno v Hambornu ob Renu (danes del mesta Duisburg v Severnem Porenju-Vestfaliji). Njen ustanovitelj naj bi bil po Novakovem pričevanju Hans Karl baron Zessner-Spitzenberg, eden glavnih protagonistov avstrijskega monarhističnega gibanja, ki je prevzel tudi vodenje lige za beatifikacijo cesarja Karla. Zessner je imel osebne povezave z Otonom Habsburškim, zelo pa se je izpostavljal v boju proti nacistom, zato je takoj po anšlusu pristal v koncentracijskem taborišču Dachau.¹¹ Poleg Zessnerja se je v monarhističnih krogih na Dunaju največ angažiral nekdanji konzul Friedrich vitez Wiesner, vodja organizacije Železni ring, zelo aktiven pa je bil tudi polkovnik Gustav Wolff s svojo Cesarju zvesto ljudsko stranko. Zborovanja avstrijskih legitimistov so bila pogosta zlasti ob različnih jubilejih cesarske družine,

⁸ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 632, Hoffingerjeva depeša državnemu uradu za zunanje zadeve, 30. 10. 1920.

⁹ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 632, Hoffingerjev telegram državnemu uradu za zunanje zadeve, 27. 11. 1920.

¹⁰ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, poročni list Alojza Novaka in Matilde Prašnikar, 5. 10. 1930.

¹¹ Welan in Wohnout, Hans Karl Zessner-Spitzenberg, str. 21-41.

Jahrgang 1, Nummer 1

Essen-Borbeck, 21. September 1932

Oesterreich. Slovener Avstrijski - Slovenec

Bezugspreis: Monatlich 30 Pfg. Ausland 60 Pfg. (einschl. Postgebühr). Einzelnummer 20 Pfg. zuzüglich Postgebühr. Erscheint vierzehntägig (Lhaje vsake 14 dni) Anzeigenpreis nach Tarif. Bei Wiederholungen Rabatt.

Schwarze Wolken über Slovenien

Otemneli oblaki nad Slovenijo

1914 - 1919

1914 - 1919.

Im Monat Juli 1914 haben sich über unsere Heimat "Slovenien" schwarze dunkle Wolken gezeigt, welche uns schlechte und traurige Zeichen verkündeten. Erkennen hat die Totenfrömmel, die dem Volke anzeigen, daß der Krieg zwischen Oesterreich-Ungarn und der balkanischen serbischen Monarchie gebrannt war. „Scharfer Ruf“. Die Besetzung hat alle jungen Burschen und Männer zum Kriege zusammengelernt, zur Verteidigung unserer sehr schön entwickelt gewordenen österreichisch-ungarischen Heimat, welche uns Recht und Liebe unter den Nationen gegeben hat, was wir heute alles vermissen in samt Slovenien. Wir haben nicht damit gerechnet, daß aus einem kleinen Kriege der fürchterliche Weltkrieg entstanden wäre, bei welchem uns das gute Deutschland unterstützt hat. Da keine Aufklärung stattgefunden hat, haben wir alle Schmach aus Deutschland ertragen; dachten aber nicht, daß wir...

Der Anschlag an das alte Oesterreich wäre aber möglich gewesen, als heute, wo es mit Schwierigkeiten verknüpft ist. Es ist heute nicht zu denken, daß Sünden, die verschiedene Elemente damals bezogen haben, ohne Blatvergeben wieder gutgemacht werden können. Das haben intelligente Faktoren, denen wir unser Vertrauen geschenkt, gemacht. Wir haben uns aber gewaltig geirrt. Diese Personen haben nicht für ein selbständiges Slovenien gekämpft, sondern Euch der serbischen Regierung verkauft. Diese Verräter Sloveniens wachen heute für ihre Sünden und die arme slovenische Nation steht heute unter der serbischen Reule. Die Sünden, die sie begangen, können sie nicht wieder gutmachen. Meine lieben Slovenen, wir möchten euch helfen!

„Lena 1914 meseca Julija“ so se nenadoma prikazali, črno otemneli oblaki, nad „Slovenijo“ kateri so nam zaznanjali slabe ter „žalostne“ case-nase bodočnosti. „Zapel je mrtvaški Boben“, kateri je oznanjal ljudstva da se je vnela vojna med Avstro - Ogersko in Balkansko Srbsko Državo. „Ostri Klici“ vojaške trobente je klical vse mlade fante in može v boj za obrambo naše zelo lepe razvite bivše avstro-ogerske Domovine; kateri nam je delila pranje; in ljubčen med narodom kar pa danes vsoga procerčamo, in splošnem slovenci. „Niso računali da se bo iz male vojne vnela svetovna grozna vojna, pri kateri nas je podarila dobra nemčija. Ne prestano smo volno prenašati Bolečine, katero nam je povzročila sovražna roka, kar se pa nismo nadajali da-...“

svoji storjeni greh kar vam pa nemorejo več. Dali je potrebno upraskan Vas, da moramo danes toliko žrtvovati? „Mislim“ da vsega tega ni bilopotrrebno ako bi vse te osebe nosile ljubčen pod srcem, katere ljubčen bi bila ostvarjena za Slovenci narod.

Ich frage euch, ist es länger nötig, daß wir heute soviele dulden müssen? Alles dieses wäre nicht nötig, wenn Alle Liebe im Herzen tragen würden, wenn die Liebe erschaffen wäre für die „serbische Nation.“ Alle diese Personen haben sich tief geirrt, welche gedacht haben, daß sie es besser machen würden dadurch, daß sie auch von Oesterreich abtrennten. Dieses ist uns längst gezeigt worden, durch unsere heutige rezumante Heimat, welche den Namen „Jugoslavien“ hat. Wo bist Du hingekommen? Was wartest Du noch? Willst Du warten, bis Dir der Serbe den letzten Blutstropfen abgezapft hat? Zeige, daß Dich eine slovenische Mutter geboren hat welche noch mit dem Herzen zu Oesterreich hält, aber nicht mit Serbien. Die balkanische Nation unterdrückt Dich Tag für Tag mehr.

„Lena 1914 meseca Julija“ so se nenadoma prikazali, črno otemneli oblaki, nad „Slovenijo“ kateri so nam zaznanjali slabe ter „žalostne“ case-nase bodočnosti. „Zapel je mrtvaški Boben“, kateri je oznanjal ljudstva da se je vnela vojna med Avstro - Ogersko in Balkansko Srbsko Državo. „Ostri Klici“ vojaške trobente je klical vse mlade fante in može v boj za obrambo naše zelo lepe razvite bivše avstro-ogerske Domovine; kateri nam je delila pranje; in ljubčen med narodom kar pa danes vsoga procerčamo, in splošnem slovenci. „Niso računali da se bo iz male vojne vnela svetovna grozna vojna, pri kateri nas je podarila dobra nemčija. Ne prestano smo volno prenašati Bolečine, katero nam je povzročila sovražna roka, kar se pa nismo nadajali da-...“

„Lena 1914 meseca Julija“ so se nenadoma prikazali, črno otemneli oblaki, nad „Slovenijo“ kateri so nam zaznanjali slabe ter „žalostne“ case-nase bodočnosti. „Zapel je mrtvaški Boben“, kateri je oznanjal ljudstva da se je vnela vojna med Avstro - Ogersko in Balkansko Srbsko Državo. „Ostri Klici“ vojaške trobente je klical vse mlade fante in može v boj za obrambo naše zelo lepe razvite bivše avstro-ogerske Domovine; kateri nam je delila pranje; in ljubčen med narodom kar pa danes vsoga procerčamo, in splošnem slovenci. „Niso računali da se bo iz male vojne vnela svetovna grozna vojna, pri kateri nas je podarila dobra nemčija. Ne prestano smo volno prenašati Bolečine, katero nam je povzročila sovražna roka, kar se pa nismo nadajali da-...“

Živio Prins Otto von Habsburg

Alle vse Te osebe so se globoko zmotile, ako so mesile da bodo boljše napravile ako Vas spravijo pred od Avstrije, kajti to se nam je izredno pokazalo kaj zna danšna naša presiljena domovina, katere ime se glasi Jugoslavija. „Narod Slovenije“, kam si zasel? Česa pričakuješ! Dali boš čakal da Ti Srb isčrpa, zadno kaplo krvi. „Ne daj se“ pokaži se da Te je rodila Slovenska mati kateri bije srce še vedno po Avstriji ne pa po Srbiji, kateri Balkanski narod Te izbrava iz dna v dan boji. Kje so naše pravice? Kje je naša svoboda kje naša Slovenska čast? „Ni“, ni eno pa drugo kar tudi ne pride ako bomo spali. Bili smo nekdanj veseli in mnogo bolj zadovoljni kar tega danes ni. — karle dosti od vas vzmeti daje baje vsega tega kriva kriza. „Res je da nam svetovna kriza dela mnogo preglavice, ampak vse te hude posledice bi ne bilo ako bi Slovenci in Hrvaški narod misli resenje. Kje so naše nam obližbene pravice Jugoslavije dali njih je vrana pozobala? Nastavljeno zamko slovenice, smo prejeli. Kaj zdaj Dali namje za čakati nadaljnega momenta? Ne! Ni! Tam dalje, tem slabše. Narod Slovenije in Hrvaški vzdignji se iz svojih postojank obrni Tvoji ljudi poled na Balkan, videl boš da Ti preti še večja poguba, ako vse; ne boš pravočasno izognil hudega požara kateri Ti preti ako se pravočasno ne zbrodi. Ema restive Ti je ponudena in ta bi bila, da si Slovek, misel starih veznosti Avstrije, katere polne pravice je ispal za Slovencia in Hrvaata ralni Njegovo Velečanstvo Viadar Avstro-ogerske Karl von Habsburg. Katere price nas čakajo še danes pod Vodstvom novega Vladarja (Otta) „Princ Otto“ nam hoče nado-mestiti in dati to; česar nam rajni očie ni zamolav več ispolniti. Naša ljubčen naj bo tam, kjer je bila njemova žela in volja katere je bila velikega pokrova za Slovenci in Hrvaški narod. Ključem vam iz; enega „gla“

Was sind unsere Rechte? Wo ist unsere Ehre? Sollen wir schlafen? Wir waren früher froh und zufriednen, und heute nicht mehr. Der Zustand im heutigen Jugoslavien wird von Vielen nur der Weltkrise zur Last gelegt.

Was ist unsere versprochenen jugoslavischen Rechte? Wahrscheinlich hat sie der Kuckuck geholt. Sollen wir noch länger warten? Nein! Je länger, desto schlechter.

„Lena 1914 meseca Julija“ so se nenadoma prikazali, črno otemneli oblaki, nad „Slovenijo“ kateri so nam zaznanjali slabe ter „žalostne“ case-nase bodočnosti. „Zapel je mrtvaški Boben“, kateri je oznanjal ljudstva da se je vnela vojna med Avstro - Ogersko in Balkansko Srbsko Državo. „Ostri Klici“ vojaške trobente je klical vse mlade fante in može v boj za obrambo naše zelo lepe razvite bivše avstro-ogerske Domovine; kateri nam je delila pranje; in ljubčen med narodom kar pa danes vsoga procerčamo, in splošnem slovenci. „Niso računali da se bo iz male vojne vnela svetovna grozna vojna, pri kateri nas je podarila dobra nemčija. Ne prestano smo volno prenašati Bolečine, katero nam je povzročila sovražna roka, kar se pa nismo nadajali da-...“

„Lena 1914 meseca Julija“ so se nenadoma prikazali, črno otemneli oblaki, nad „Slovenijo“ kateri so nam zaznanjali slabe ter „žalostne“ case-nase bodočnosti. „Zapel je mrtvaški Boben“, kateri je oznanjal ljudstva da se je vnela vojna med Avstro - Ogersko in Balkansko Srbsko Državo. „Ostri Klici“ vojaške trobente je klical vse mlade fante in može v boj za obrambo naše zelo lepe razvite bivše avstro-ogerske Domovine; kateri nam je delila pranje; in ljubčen med narodom kar pa danes vsoga procerčamo, in splošnem slovenci. „Niso računali da se bo iz male vojne vnela svetovna grozna vojna, pri kateri nas je podarila dobra nemčija. Ne prestano smo volno prenašati Bolečine, katero nam je povzročila sovražna roka, kar se pa nismo nadajali da-...“

Wann wird wohl bekannt sein, daß schon vor dem Weltkrieg politische Zusammenkünfte stattgefunden haben, welche mit der österreichisch-ungarischen Monarchie nicht zufrieden waren, und nicht zu dieser gehalten; sondern dafür mehr Propaganda für einen Balkanstaat (Monarchie), letztes Jugoslavien, getrieben haben. Was vor dem Kriege nicht gemacht wurde, ist während des Krieges destomehr nachgeholt worden, was wir in der heutigen Zeit merken können. Traurig ist es, daß diese Leute für ihre politischen Pläne nicht Vertrauen mit gesundem klarem Verstand gesucht haben, vielmehr Frauen, Kinder und Greise, welche alle nur die einzige Sorge hatten: wann kommt der Vater oder Sohn aus dem Feld? — Und wann wird wieder Frieden auf Erden? Nur Leute, die ich aufgedrillt habe, sind zerragt worden für ein alleiniges Slovenien, welches sie ausserfren haben; aber nicht richtig normale Männer, die ja nicht zu Hause anwesend waren, wie die Frauen und Kinder. Die Männer waren vielmehr in Kasernen und auf Kriegsschauplätzen. Es wäre alles gut, wenn die großen Schreier agitiert hätten für ein alleiniges Slovenien, welche später von selbst darauf gekommen sind, daß das kleine Slovenien nicht allein für sich in politischer und wirtschaftlicher Hinsicht bestehen könnte.

Wann wird wohl bekannt sein, daß schon vor dem Weltkrieg politische Zusammenkünfte stattgefunden haben, welche mit der österreichisch-ungarischen Monarchie nicht zufrieden waren, und nicht zu dieser gehalten; sondern dafür mehr Propaganda für einen Balkanstaat (Monarchie), letztes Jugoslavien, getrieben haben. Was vor dem Kriege nicht gemacht wurde, ist während des Krieges destomehr nachgeholt worden, was wir in der heutigen Zeit merken können. Traurig ist es, daß diese Leute für ihre politischen Pläne nicht Vertrauen mit gesundem klarem Verstand gesucht haben, vielmehr Frauen, Kinder und Greise, welche alle nur die einzige Sorge hatten: wann kommt der Vater oder Sohn aus dem Feld? — Und wann wird wieder Frieden auf Erden? Nur Leute, die ich aufgedrillt habe, sind zerragt worden für ein alleiniges Slovenien, welches sie ausserfren haben; aber nicht richtig normale Männer, die ja nicht zu Hause anwesend waren, wie die Frauen und Kinder. Die Männer waren vielmehr in Kasernen und auf Kriegsschauplätzen. Es wäre alles gut, wenn die großen Schreier agitiert hätten für ein alleiniges Slovenien, welche später von selbst darauf gekommen sind, daß das kleine Slovenien nicht allein für sich in politischer und wirtschaftlicher Hinsicht bestehen könnte.

Wann wird wohl bekannt sein, daß schon vor dem Weltkrieg politische Zusammenkünfte stattgefunden haben, welche mit der österreichisch-ungarischen Monarchie nicht zufrieden waren, und nicht zu dieser gehalten; sondern dafür mehr Propaganda für einen Balkanstaat (Monarchie), letztes Jugoslavien, getrieben haben. Was vor dem Kriege nicht gemacht wurde, ist während des Krieges destomehr nachgeholt worden, was wir in der heutigen Zeit merken können. Traurig ist es, daß diese Leute für ihre politischen Pläne nicht Vertrauen mit gesundem klarem Verstand gesucht haben, vielmehr Frauen, Kinder und Greise, welche alle nur die einzige Sorge hatten: wann kommt der Vater oder Sohn aus dem Feld? — Und wann wird wieder Frieden auf Erden? Nur Leute, die ich aufgedrillt habe, sind zerragt worden für ein alleiniges Slovenien, welches sie ausserfren haben; aber nicht richtig normale Männer, die ja nicht zu Hause anwesend waren, wie die Frauen und Kinder. Die Männer waren vielmehr in Kasernen und auf Kriegsschauplätzen. Es wäre alles gut, wenn die großen Schreier agitiert hätten für ein alleiniges Slovenien, welche später von selbst darauf gekommen sind, daß das kleine Slovenien nicht allein für sich in politischer und wirtschaftlicher Hinsicht bestehen könnte.

Wann wird wohl bekannt sein, daß schon vor dem Weltkrieg politische Zusammenkünfte stattgefunden haben, welche mit der österreichisch-ungarischen Monarchie nicht zufrieden waren, und nicht zu dieser gehalten; sondern dafür mehr Propaganda für einen Balkanstaat (Monarchie), letztes Jugoslavien, getrieben haben. Was vor dem Kriege nicht gemacht wurde, ist während des Krieges destomehr nachgeholt worden, was wir in der heutigen Zeit merken können. Traurig ist es, daß diese Leute für ihre politischen Pläne nicht Vertrauen mit gesundem klarem Verstand gesucht haben, vielmehr Frauen, Kinder und Greise, welche alle nur die einzige Sorge hatten: wann kommt der Vater oder Sohn aus dem Feld? — Und wann wird wieder Frieden auf Erden? Nur Leute, die ich aufgedrillt habe, sind zerragt worden für ein alleiniges Slovenien, welches sie ausserfren haben; aber nicht richtig normale Männer, die ja nicht zu Hause anwesend waren, wie die Frauen und Kinder. Die Männer waren vielmehr in Kasernen und auf Kriegsschauplätzen. Es wäre alles gut, wenn die großen Schreier agitiert hätten für ein alleiniges Slovenien, welche später von selbst darauf gekommen sind, daß das kleine Slovenien nicht allein für sich in politischer und wirtschaftlicher Hinsicht bestehen könnte.

Wenn die Zusammenschließung Sloveniens mit Serbien nach dem Kriege stattgefunden hätte, so wäre ein jeder vernünftige Mensch daran gekommen, daß es in politischer und wirtschaftlicher Beziehung unmöglich gewesen wäre, daß sich Slovenien selbst erhalten könnte.

Wenn die Zusammenschließung Sloveniens mit Serbien nach dem Kriege stattgefunden hätte, so wäre ein jeder vernünftige Mensch daran gekommen, daß es in politischer und wirtschaftlicher Beziehung unmöglich gewesen wäre, daß sich Slovenien selbst erhalten könnte.

Wenn die Zusammenschließung Sloveniens mit Serbien nach dem Kriege stattgefunden hätte, so wäre ein jeder vernünftige Mensch daran gekommen, daß es in politischer und wirtschaftlicher Beziehung unmöglich gewesen wäre, daß sich Slovenien selbst erhalten könnte.

Wenn die Zusammenschließung Sloveniens mit Serbien nach dem Kriege stattgefunden hätte, so wäre ein jeder vernünftige Mensch daran gekommen, daß es in politischer und wirtschaftlicher Beziehung unmöglich gewesen wäre, daß sich Slovenien selbst erhalten könnte.

Naslovnica časopisa Oesterreich. Slovener / Avstrijski Slovenec (Narodna in univerzitetna knjižnica)

obletnic rojstva Franca Jožefa, Karla in Otona, v katerem so videli bodočega vladarja.¹²

Novak je po lastnem pričevanju za Zessnerjevo organizacijo ustanovil dve krajevni skupini, v Essen-Stoppenbergu in Essen-Borbecku. Tu je na nekem zborovanju spoznal patra Pacificusa, za katerega iz policijskega poročila beljaškega policijskega komisariata izvemo zgolj, da je bil frančiškan, po rodu Anglež, ki je nekaj časa deloval v Ljubljani, pripadal pa naj bi ustaškemu gibanju. Rezultat Novakovega sodelovanja z avstrijskimi legitimisti je bil med drugim časopis *Oesterreich. Slovenen/Avstrijski Slovenec*, katerega edina številka je izšla 25. septembra 1932 v Essen-Borbecku. Časnik, ki naj bi bil namenjen vsem slovenskim izseljencem po svetu, je izšel v dveh jezikih, slovenščini in nemščini. Zdi se, da je večino tekstov – zelo verjetno pa kar vse – napisal Novak sam, zlasti v slovenskem delu mrgoli slovničnih napak, tudi sicer je besedišče precej borno. Med drugim je objavil začetek povesti *Ljubezen usode žalosti*, ki se dogaja v njegovem rojstnem kraju Vrh nad Laškim. Ni pa seveda pozabil objaviti fotografije Otona Habsburškega. V časopisu je tudi polno kritik na račun političnih, gospodarskih in verskih razmer v Jugoslaviji, kjer da Slovenci in Hrvati trpijo pod srbskim jarmom. Rojake je pozval, da se povežejo »še danes v Našo železno armado, katera Vam bo preskrbela svobodno Domovino, pod vodstvom princa Otta«.¹³

Pacificus je med drugim pooblastil Novaka, da odpotuje na Dunaj, kjer naj bi se sestel z Augustom Mario Knollom, Seiplovim osebnim tajnikom in Zessnerjevim somišljenikom. Novakova naloga naj bi bila, da s pomočjo dunajskih monarhistov organizira oborožitev za štiri polke. Prav tako pa bi se moral oglasiti pri Ivanu Kodaniću, ki je pripadal ustaškemu gibanju.¹⁴ Slednjemu naj bi posredoval obveščevalne podatke o dogajanju na Hrvaškem. V začetku oktobra je Novak prispel na Dunaj, kjer se je sestel s Knollom, ta pa ga je odpeljal k Wiesnerju, ki je imel pisarno na sedežu Avstrijskega srebrnega križa. Vendar ga ob Novakovem obisku tam ni bilo, sprejel pa ga je Zessner, ki mu je uredil sestanek z

Wiesnerjem za naslednji dan. Novak je dobil zagotovilo, da bo pošiljka orožja urejena, dobil pa je navodilo, naj sporoči Pacificusu, naj ne hodi v Avstrijo, ampak raje ostane v Nemčiji. Wiesner mu je za na pot dal 170 šilingov, da si pokrije stroške. Sredi oktobra se je v Essnu sestel s Pacificusom, ki mu je menda predlagal, naj »spravi s poti« generalnega konzula v Düsseldorfu, za nameček pa še duhovnika Oberžana, predstojnika frančiškanskega samostana v Ljubljani in njegovega namestnika. Vendar je Novak ta predlog po lastnem pričevanju zavrnil.

3000 izvodov *Avstrijskega Slovenca* je Novak prepeljal v Jugoslavijo. Ali mu je res uspelo razdeliti tolikšno število izvodov, ni jasno, je pa dejstvo, da se je časnik ohranil tudi v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Pacificus mu je v ta namen za pot plačal 700 rajhovskih mark. Po krajši turneji, ko je obiskal Celje, Zidani Most, Hrastnik, Trbovlje in Zagorje, se je Novak vrnil na avstrijsko Koroško. Tam se je obrnil na kneza Huga Vinzenza Windischgrätza, lastnika gradu Sekirn ob Vrbskem jezeru. Potožil mu je, da je med svojo štajersko turnejo porabil vsa sredstva, ki mu jih je dal s sabo Pacificus, a se knez ni dal prepričati. Gotovo je bolje poznal razpoloženje slovenskega prebivalstva od dunajskih legitimistov, zato se mu je zdel domnevni privrženec habsburške dinastije z Vrha nad Laškim kaj čudna pojava. Ker je Novak ostal brez sponzorja, povrh pa je bil dolžan taksistu za vožnjo, je moral za vrnitev v Essen prodati uro. V Essnu se je želel ponovno sestati s Pacificusom, a slednjega tam ni našel. Pač pa se je v bližini Berlina srečal z duhovnikom Janezom Kalanom, ki je malo prej pribežal iz Jugoslavije, saj se je bal, da bi ga sicer zaprli.¹⁵ Izdal je namreč brošuro *Dosti jel!*, s katero je napadel kraljevi diktatorski režim. Kalan je bil eden prvih duhovnikov, ki so v prevratni dobi podprli Janeza Evangelista Kreka in Korošca v obračunu s Šusteršičem, ki je ostal do konca zvest habsburški dinastiji. Očitno pa je sedaj Kalan, ki je tudi sam pristal v izgnanstvu, v Novaku prepoznal sorodno dušo. Marca 1933 mu je izročil 275 rajhovskih mark, nato pa ga poslal v Berlin k nekemu dr. Murku.¹⁶

¹² Moos, *Habsburg*, str. 207-235.

¹³ *Oesterreich. Slovenen/Avstrijski Slovenec*, 21. 9. 1932.

¹⁴ Hory in Broszat, *Der kroatische Ustascha-Staat*, str. 31; Jareb, *Publikacije*, str. 414.

¹⁵ Petrovič, *Slovensko katoliško gibanje*, str. 74-75.

¹⁶ Kalan je po enoletnem bivanju v Berlinu odšel v Andritz pri Gradcu, od koder se je po marsejskem atentatu napotil v domovino, kjer pa so ga aretirali in obsodili na večmesečno

Novakovo bivanje v Nemčiji so prekinili policisti, ker pri kontroli ni imel potnega lista, nakar so ga prepeljali na bavarsko-avstrijsko mejo. Od tam je prepešal do solnograškega mesteca St. Johann in Pongau, kjer so ga aretirali zaradi dolga taksistu. 5. septembra 1933 so mu sodili na celovškem sodišču: prislužil si je 3 mesece zapora in izgon iz dežele.

Po prestani kazni so ga policisti prepeljali na madžarsko mejo, a so ga v Monostru aretirale madžarske oblasti in izgnale nazaj v Avstrijo. Zatočišče je končno našel pri mizarju Friedrichu Watzenigu na Otoku ob Vrbskem jezeru. Rešila ga je mizarjeva hči Maria, ki jo je spoznal med enim od prejšnjih obiskov v Celovcu, njej pa se je pod lažnim imenom Viktor Orttner izdajal za premožnega možakarja, ki namerava ob Vrbskem jezeru zgraditi večjo vilo. Konec leta 1933 ga je v novem domu obiskal neki Vjekoslav Ivanković, očitno član ustaškega gibanja. Ob vnovičnem obisku februarja 1934 mu je predal več letakov z naročilom, da jih prevede, nato pa razpošlje na različne naslove v Jugoslaviji in Nemčiji. V ta namen je Novaku predal 100 šilingov. Verjetno so se ustaši obrnili nanj po posredovanju patra Pacificusa. Hrvaška emigracija v Avstriji je takrat že razmišljala večinoma izven habsburških koordinat. Tudi del hrvaških legitimistov v Avstriji se je namreč povezal z ustaškim gibanjem, med njimi tudi podpolkovnik Stjepan Duić, ki je postal svetovalec za vojna vprašanja bodočega »poglavnika« Anteja Pavelića.¹⁷ Z nastankom »stanovske države«, ki jo je pomladi 1934 vzpostavil kancler Engelbert Dollfuss, so se okrepile tudi politične aktivnosti avstrijskih legitimistov. Zaskrbljenost jugoslovanskih nasprotnikov habsburške restavracije se je ob vesteh iz Avstrije še povečala. V času Novakove aretacije na Koroškem je bil jugoslovanski konzul v Celovcu Anton Novačan, nekoč republikanec, za katerega pa so policijska poročila ugotavljala, da se družil z »notoričnimi nacionalsocialisti«.¹⁸ Po drugi strani pa se je prav po njegovem prihodu okrepila jugoslovanska obveščevalna dejavnost o delovanju ustaških skupin v Avstriji, kar so ugotavljali tudi na beljaškem policijskem komisariatu.

zaporno kazen. ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, poročilo generalne direktcije za javno varnost v uradu zveznega kanclerja, 21. 3. 1935.

¹⁷ Prim. Rahten, *Po razpadu*, str. 303-304.

¹⁸ Suppan, *Jugoslawien*, str. 425.

Maja 1934 je Novak naredil še korak dlje pri svoji podtalni dejavnosti, saj je spet spremenil že itak lažni primek: postal je Viktor Prettner. Pred beljaškimi preiskovalci je to utemeljil z zelo nenavadno razlago. Hišni gospodar Watzenig je menda po naključju našel pismo famoznega komiteja organizacije Kralj Matjaž, v katerem je bilo zapisano, da naj bi bil Novak v primeru »monarhističnega prevrata« v Jugoslaviji nagrajen s petimi milijoni dinarjev. Watzenig, ki je v tem denarju verjetno že videl doto za svojo hči, s katero se je zapletel Novak, je slednjega povprašal, za kaj gre. Novak je o tem poročal komiteju v Ljubljani in tam so mu menda naročili, da mora spremeniti ime, vsoto v pismu pa Watzenigu predstaviti kot dediščino iz Amerike. Očitno je šlo za debelo laž, ki pa ji je Watzenig nasedel in je celo izročil Novaku alias Prettnerju 250 šilingov za pokritje potnih stroškov za pot v Luksemburg, da bi tam uredil formalnosti glede dediščine. V akcijo pa se je vključil tudi Watzenigov sin, Friedrich mlajši. Novak mu je natvezil, da je pravzaprav njegovo pravo ime Prettner, Novak pa lažno, saj naj bi z njim nastopal samo v Jugoslaviji, kjer naj bi se boril za »neodvisno samostojno Slovenijo«. Na Novakovo prošnjo si je Watzenig mlajši pri okrajnem glavarstvu v Celovcu uredil potni list. Bil je sicer na Watzenigovo ime, a ga je Novak nadomestil z imenom Viktor Prettner, zraven pa prilepil svojo fotografijo in ponaredil žig. Kar zadeva poroko z Mario Watzenig, ki je z njim zanosila in rodila sina, pa se je Novak pred njenim očetom izgovarjal, da jo bo poročil, ko si bo uredil vse papirje. Policijskim oblastem bodočega zeta, ki mu je menda skupno izročil za različne izdatke okoli 7000 šilingov (ne računajoč stroškov bivanja), ni prijavil, ker ga je prosil, da se ne želi javno izpostavljati.¹⁹

Konec avgusta je Novak res odpotoval, vendar ne prek luže, ampak v Francijo. Odšel je torej s ponarejenim potnim listom, iz Pariza pa se je takoj odpravil v Luksemburg, kjer je po lastnem pričevanju predal pismo za Zito Habsburško, vdovo zadnjega cesarja Karla. Nato je po manjšem zapletu z vizo odpotoval v Belgijo, kjer je 2. septembra obiskal mesto Waterschei (danes del Genka). Tam

¹⁹ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, dopis beljaškega zveznega policijskega komisariata državnemu tožilstvu v Celovcu, 8. 1. 1935.

se je sestel z vodstvom katoliškega društva sv. Barbare in tamkajšnjimi Slovenci, ki so nato ustanovili podružnico organizacije Kralja Matjaža. Njen šef je menda postal rudar Gregor Požun. Novak se je nato odpravil še v Merlebach v Alzaciji-Loreni, kjer bi se moral srečati z rudarjem Ferdinandom Žebotom, vendar so tamkajšnji Slovenci ustanovitev tajne organizacije zavrnili. Podobno je bilo v mestu Rumelange v Luksemburgu, kamor se je vrnil. 19. septembra se je odpravil v Zürich, kjer se je menda pri tiskarnah zanimal, ali bi bile pripravljene tiskati slovenske časopise, spet seveda neuspešno. Vmes mu je ponovno zmanjkalo denarja. Najprej se je obrnil na Kodaniča na Dunaju, ki pa mu je namesto denarja poslal – časopise. Nato pa je za pomoč zaprosil Požuna v Waterscheiju, ki se ga je usmilil in mu poslal dvakrat po 250 belgijskih frankov. Požun je finančno podprl tudi Novakovo bivanje v Luksemburgu, menda ga je delovanje v famozni monarhistični organizaciji stalo skupaj kar 3800 belgijskih frankov. Novak se je odpeljal v Avstrijo, v Zürichu pa pustil hotelski dolg okoli 255 švicarskih frankov. V svoje domovanje ob Vrbskem jezeru se je vrnil 7. oktobra, dva dni pred marsejskim atentatom. Čeprav ni imel s tem očitno nič, je zaradi vesti v časniku *Kärntner Tagblatt* nanj postala pozorna jugoslovanska diplomacija. Tik preden je odpotoval na Dunaj, je bil aretiran. Novaka je 15. oktobra ob soglasju beljaških policijskih oblasti zaslišal zagrebški policijski komisar Stanoje Cvetković. Slednji je bil prepričan, da je imel Novak res prste vmes pri marsejskem atentatu. Ker Novak na vprašanja ni hotel odgovarjati slovensko ali srbsko, ampak je govoril nemško, je postal Cvetković nervozen. Priznanja ni uspel izsiliti.²⁰

Novaku sodelovanja pri marsejskem atentatu torej ni bilo mogoče dokazati. Na beljaškem komisariatu so ugotovili, da je prevarant, ki pod pretvezo tajnih političnih načrtov vleče za nos lahkoverneže in od njih pridobiva finančna sredstva. Da bi bil bolj prepričljiv, se je infiltriral v legitimistične in ustaške kroge, kar mu je omogočilo poznanstva z nekaterimi prominentnimi osebnostmi. Čeprav so koroški policisti potrdili, da je Novak kriminalec, pa se jim je zdelo sumljivo, ker so ga zagrebški kolegi želeli

²⁰ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, poročilo beljaškega zveznega policijskega komisariata uradu zveznega kanclerja, 15. 10. 1934.

na vsak način povezati z marsejskim atentatom. To so si na beljaškem policijskem komisariatu razlagali s povečano antiustaško dejavnostjo jugoslovanske diplomacije, ki jo je bilo zaznati po Novačanovem prihodu v Celovec. A kot kažejo ohranjene note, ki jih je poslalo dunajsko poslaništvo Kraljevine Jugoslavije na avstrijsko zunanje ministrstvo, se za Novakovo usodo ni zanimal samo generalni konzulat.²¹

Ugotovitve preiskave so kazale, da gre v Novakovem primeru za osamljenega sleparja, ki se je spretno skliceval na članstvo v skrivnostni legitimistični organizaciji v Ljubljani. Izkazalo se je tudi, da je bil kot »spreten prevarant in nevaren ropar« že večkrat obsojen tudi v domovini, pred okrajnim sodiščem v Celju.²² V Novakovem dosjeju so se ohranile različne izkaznice, ki večinoma nosijo v glavi naziv »Kralj Matjaž«, a se pojavljajo tudi drugi, največkrat »Črni bratje«, včasih pa tudi »Slovenski domobranec« ali celo »Slovenski ustaša«. Čeprav je jasno, da ni šlo za kakšno resno organizacijo, se zdi, da je morda le imel vsaj enega sodelavca. Medtem ko je bil namreč zaprt na Koroškem, so iz Ljubljane na naslove različnih institucij romala pisma z zahtevami, da je Novaka potrebno izpustiti, češ da dela v avstrijsko korist. Eno od teh pisem je bilo naslovljeno celo na Dollfusovega naslednika Kurta Schuschnigga. Pod pisma, ki so pisana v precej ubogi nemščini, so bili podpisani: »Zentralleiter Brodar« v imenu organizacije »Slovenski črni bratje«, »Zentralleiter Ogrin« kot predstavnik »Slovenskega domobranca« in »Bundes-Militär-Komitee-Leiter F. K.«, ki naj bi predstavljal organizacijo »Kralj Matjaž«. Dopisi, ki so datirani enako, so brez lastnoročnih podpisov, slednji so napisani s strojem, imajo pa različne štampiljke.²³ Verjetno je, da jih je pošiljala kar ena in ista oseba.

Opisane intervencije verjetno niso kaj prida zalegle, a se je vseeno kmalu našel razlog za Novakovo izpustitev. Začel je namreč tožiti zaradi bolezni na

²¹ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, note dunajskega poslaništva Kraljevine Jugoslavije avstrijskemu zunanjemu ministrstvu, 26. 10. in 17. 11. 1934 ter 5. 2. 1935.

²² ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, dopis beljaškega zveznega policijskega komisariata državnemu tožilstvu v Celovcu, 8. 1. 1935.

²³ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, dopisi za izpustitev Novaka iz zapora, 30. 12. 1934.

ledvicah, zato so ga konec decembra 1934 poslali na njegovo prejšnje domovanje ob Vrbskem jezeru, kjer pa je ostal pod žandarmerijskim nadzorom.²⁴ A očitno je ta bil bolj ohlapen, saj se je kmalu spet spustil v sumljive posle. 15. aprila 1935 je po podatkih celovškega zveznega policijskega komisariata namreč zgodaj zjutraj zapustil kraj svoje konfinacije in se odpravil proti mejnemu prehodu Labot (Lavamünd). Vozil ga je gostilničar in taksist Michael Eichholzer, zraven pa se je peljal še fotograf Kutschera. Trojica se je ustavila v gostilni *Wölbl* v Labotu, kjer je vsaj Novak očitno precej globoko pogledal v kozarec. Iz gostilne se je namreč odpravil kar prek meje, kjer pa so ga jugoslovanski organi takoj aretirali. Ko se je za njim odpravil Eichholzer, ker ga ni bilo nazaj, so pripravili še njega. Kutschera je medtem izginil neznano kam, avto pa je zavarovala avstrijska žandarmerija. Na celovškem zveznem policijskem komisariatu so posumili, da je bil Kutschera jugoslovanski agent, ki je dobil nalogo, da s pretvezo zvabi Novaka v Jugoslavijo, kjer je bila za njim izdana tiralica.²⁵

A kot je razvidno iz podrobnejšega poročila labotske žandarmerijske postaje, je bil Kutschera prav tako doma iz kraja Otok ob Vrbskem jezeru. Trojica je tistega 15. aprila najprej zajtrkovala v Eichholzerjevem lokalu v Šentrupertu pri Celovcu (St. Ruprecht bei Klagenfurt), nakar se je odpravila na gostilniško turnejo po Koroškem. Med drugim so se ustavili pri Wriessnigu v Pliberku (Bleiburg), nato pa so napravili obhod po lokalih v Labotu: najprej so šli v gostilno *Krone*, od tam h gostilničarju Thomasu Stefflitschu, naposled pa še v *Wölbl*. Ko so okoli četrte ure popoldan prispeli tja, je bil Novak že vinjen. Od gostilničarja Matthiasa Pölza je želel cigarete, a jih ta ni imel, zato se je Novak skupaj s Kutschero odpravil do meje. Na meji se je zapletel v pogovor z jugoslovanskimi žandarji, Kutschera pa je vse fotografiral. Pridružil se jim je gostilničar Šusteršič, ki je z jugoslovanske strani meje prinesel več litrov vina in cigaret. Že vidno okajeni Novak se je nato odpravil v jugoslovansko carinsko hišico in tam zagledal sliko kralja Aleksandra. V že

omenjenem poročilu labotske žandarmerije lahko preberemo, da si je drznil v kraljev portret – pljuniti. Seveda je takoj sledila aretacija. Avstrijska policija je nato pri Stefflitschu našla Novakov kovček, v katerem so bili večinoma ponarejeni dokumenti organizacije Kralj Matjaž, a tudi fotografija, na kateri je Novak poziral s pištolo v roki, zgoraj pa je bil napis »*Bog in Slovenci*« z mrtvaško glavo. V poročilu pa je najti še en podatek, ki je bil v nasprotju z Novakovimi pričevanji. Menda se je aprila 1932 udeležil vojaškega upora v Mariboru, ki pa je spodletel, nakar se je moral umakniti v Avstrijo. Kot dezerterja ga je prepoznal poveljnik jugoslovanske žandarmerijske postaje v Dravogradu Šuligoj, ki je prišel na mejo ob Novakovi aretaciji zaradi plunka na kraljevo sliko.²⁶

Podatek o Novakovi udeležbi v mariborskem uporu aprila 1932 je težko preveriti. Gre za manj znano epizodo v sicer burni zgodovini mesta ob Dravi v prvi polovici 20. stoletja, ko je skupina oficirjev pod vodstvom poročnika Mihajla Milojkovića poskušala prevzeti oblast v mestu. Dosedanje raziskave kažejo, da naj bi šlo za poskus komunistično usmerjenih oficirjev.²⁷ Toda Novak je bil po lastnem pričevanju od novembra 1930 do pomladi 1932 na Nizozemskem, nato pa je večino časa preživel v Nemčiji. O njegovem delovanju je bil zaradi prijave duhovnika Oberžana obveščen tudi jugoslovanski konzulat v Haagu, kar je nato pripeljalo tudi do njegovega izгона. Ob vseh Novakovih prevarah in zavajanjih je seveda tudi to težko z vso gotovostjo trditi, a večina dokumentacije, ki so jo zbrale avstrijske oblasti, izključuje njegovo udeležbo v mariborskem poskusu vojaškega puča. Sam je zatrdil, da je vojsko služil v letalskih enotah v Mostarju.²⁸ Poleg tega je svojo identiteto resda vseskozi menjal, a v komunističnih krogih ga ni bilo zaslediti. Možno je, da ga je dravograjski žandarmerijski poveljnik s kom zamenjal, ali pa so mu enostavno želeli pripisati še sodelovanje v protidržavnem uporu, da ga lažje spravijo za rešetke.

²⁴ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, dopis generalne direkcije za javno varnost v uradu zveznega kanclerja, 23. 2. 1935.

²⁵ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, poročilo celovškega zveznega komisariata, 17. 4. 1935.

²⁶ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, poročilo labotske žandarmerijske postaje, 16. 4. 1935.

²⁷ Guštin, *Posvet*, 226.

²⁸ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, potrdilo o Novakovem služenju vojske, prevod, 6. 7. 1933.

KLO Laško kraj Celje - okolica *iv. A 2340/69*

Opr. št. *Sl.* Takse prosto po čl. 6. t. 4. *(izdano po uradni dolžnosti)*

Poročilo o smrtnem primeru

V mrliški matični knjigi Sv. Lenart zvezek *I.*
 stran *28.*, zap. št. *5.* je vpisan sledeči primer smrti:
 Dan, mesec, leto in ura smrti: *1. januar 1946.*
 Kraj smrti, ulica in hišna št. *ni znano*
 Rodbinsko in rojstno ime umrlega — umrle: *Novak Alojz*
 Dan, mesec in leto rojstva umrlega — umrle: *24. maj 1901.*
 Kraj rojstva umrlega — umrle (okraj): *vih št. 5. Sv. Lenart Celje - okolica*
 Zadnje prebivališče (kraj, ulica in hišna št.): *Essen - Nemčija*
 Rodbinsko in rojstno ime zakonskega druga: *Matilda roj. Prašnikar*
 Rodbinsko in rojstno ime { očeta: *NOVAK JOHAN*
 matere: *Marija roj. Flis*

Laško
 dne *7. april* *1949*
 Vpisano po pravnomočni odločbi
 okr. sod. v Trbovljah št. *1/46.-3.*
 Obr. *11.23* z dne *10.3. 1947.*

Lapornik Dragica
 matičar
 Državna založba Slovenije — 60—100 T. V.—1488-47.

Alojza Novaka je trboveljsko okrajno sodišče razglasilo za umrlega, pri pristojnem upravnem organu pa so ugotovljeno izpolnili še v obrazec poročila o smrtnem primeru.

(Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/1220/006/02456, Okrajno sodišče Trbovlje, a. š. 376)

Čeprav avstrijska dokumentacija ne vsebuje podatkov, kakšna je bila nadaljnja Novakova usoda v Jugoslaviji, se je očitno spet vrnil v Avstrijo. 24. julija 1937 je bil namreč na dunajskem deželnem kazenskem sodišču zaradi goljufije in ponarejanja obsojen na 4 mesece ječe, nato pa je bil izgnan. A še vedno ni odnehal. V Avstrijo je tokrat poskušal priti prek konzulata v Bratislavi. 23. oktobra se je tako sestel z avstrijskim generalnim konzulom Heribertom Troll-Obergfellom.²⁹ Slednji je sogovornika opisal kot približno 1.70 metra visokega, starega okoli 30 let, temnih las, bledega obraza, gladko obritega, govoril pa naj bi zelo dobro nemško z lahnim tujim naglasom. Vprašal ga je, ali je Avstrijec in če ima kakšen dokument. Odgovoril mu je, da mu je ime Alojz Novak in da je Jugoslovan. Povedal je še, da je bil v Jugoslaviji zaradi marsejskega atentata obsojen na smrt in da že dolgo dela za kanclerja Schuschnigga. Generalni konzul je bil

²⁹ Prim. Agstner, *Handbuch*, str. 242.

očitno začuden, a je Novaku polaskal, da neskončno obžaluje, ker z njim še ni imel opravka. Slednji ga je nato vprašal, ali je v zvezi z njim že dobil kakšno navodilo z Dunaja. Ker je Troll-Obergfell to zanikal, je Novak konzulat zapustil.³⁰ V uradu zveznega kanclerja so njegov obisk komentirali z veliko mero skepse, češ kako je mogoče, da bi nekdo, ki je obsojen zaradi atentata na kralja, že dve leti po aretaciji hodil po tujini. V njegovi ponudbi, da bi vohunil za Avstrijo, so videli zgolj še en poskus, da pridobi vizo za vstop vanjo. Spraševali so se, če ni morda Novak zamenjal strani in sedaj dela za Jugoslavijo.³¹

Opis obiska bratislavskega konzulata je tudi zadnji dokument, ki se nahaja v dosjeju Novaka in Črnih bratov v arhivu prve avstrijske republike.

³⁰ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, depeša Troll-Obergfella uradu zveznega kanclerja, 23. 10. 1937.

³¹ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LS, karton 649, depeša urada zveznega kanclerja konzulatu v Bratislavi, 16. 11. 1937.

Tako ne vemo, kam je odšel po srečanju z avstrijskim generalnim konzulom. Tudi točen datum Novakove smrti ni znan. Zdi se, da viher druge svetovne vojne ni preživel. Iz pripisa v krstni knjigi Vrha nad Laškim je zgolj razvidno, da ga je okrajno sodišče v Trbovljah s sodbo z dne 1. januarja 1946 razglasilo za mrtvega.³² Vsekakor je bil Alojz Novak v jugoslovanski Sloveniji med obema vojnoma redka pojava. Vendar ne toliko zaradi številnih prevar in sleparij, ampak zaradi njihovih mednarodnih razsežnosti in načina, kako jih je znal argumentirati. Priznati je treba, da je bilo igranje na legitimistično karto za tiste čase izvirna domislica.

Viri in literatura

Arhivski viri

Österreichisches Staatsarchiv

Archiv der Republik, Auswärtige
Angelegenheiten, Neues Politisches Archiv,
Liasse Südslawien, karton 632 in 649.

Časopisni viri

Oesterreich. Slovener/Avstrijski Slovenec,
25. 9. 1932.
Slovenec, 23. 8. 1921.

Elektronski viri

Krstna knjiga župnije Sv. Lenart nad Laškim,
vpis 24. 5. 1901, <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/maribor/sv-lenart-nad-laskim/03194/?pg=134>, pridobljeno 6. 2. 2022.

Literatura

Agstner, Rudolf: *Handbuch des Österreichischen Auswärtigen Dienstes. Band 1: 1918–1938. Zentrale, Gesandtschaften und Konsulate.* Wien: LIT Verlag, 2015.

Binder, Dieter A.: Von 1918 bis zum ständestaatlichen Kokettieren mit dem Legitismus. *Das Habsburger-Trauma. Das*

schwierige Verhältnis der Republik Österreich zu ihrer Geschichte (ur. Clemens Aigner et al.). Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2014, str. 15-34.

Guštin, Damjan: Posvet Revolucionarna gibanja med vojaki v Mariboru 1918–1941. *Prispevki za novejšo zgodovino* 28, 1988, str. 225-227.

Höbelt, Lothar: *Die Erste Republik Österreich (1918–1938). Das Provisorium.* Wien: Böhlau, 2018.

Hory, Ladislaus in Broszat, Martin: *Der kroatische Ustascha-Staat 1941–1945.* München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 1964.

Jareb, Jere: Publikacije domobransko-ustaškog pokreta u izbjeglištvu i iseljeništvu 1929.–1944. – II. dio. *Časopis za suvremenu povijest* 26, 1994, št. 3, str. 413-426.

Korošec, Anton: Nekaj evropske politike. *Socialna misel* 5, 1926, št. 3, str. 49-54.

Lewis, Mark: The Failure of the Austrian and Yugoslav Police to Repress the Croatian Ustaša in Austria, 1929–1934. *Austrian History Yearbook* 45, 2014, str. 186-212.

Moos, Carlo: *Habsburg post mortem. Betrachtungen zum Weiterleben der Habsburgermonarchie.* Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2016.

Petrovič, Sabina: *Slovensko katoliško gibanje v luči spominov Janeza Kalana.* Maribor: Univerza v Mariboru, diplomsko delo, 2013.

Rahten, Andrej: *Ivan Šusteršič, der ungekrönte Herzog von Krain. Die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischem Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee.* Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2012.

Rahten, Andrej: *Po razpadu skupne države. Slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita.* Celje – Celovec – Gorica: Mohorjeve družbe, 2020.

Suppan, Arnold: *Jugoslawien und Österreich 1918–1938. Bilaterale Außenpolitik im europäischen Umfeld.* Wien–München: Verlag für Geschichte und Politik – Oldenbourg Verlag, 1996.

Welan, Manfred in Wohnout, Helmut: Hans Karl Zeßner-Spitzenberg – einer der ersten toten Österreicher in Dachau. *Forschungen*

³² *Krstna knjiga župnije Sv. Lenart nad Laškim, vpis 24. 5. 1901, https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/maribor/sv-lenart-nad-laskim/03194/?pg=134, pridobljeno 6. 2. 2022.*

zum Nationalsozialismus und dessen Nachwirkungen in Österreich. Festschrift für Brigitte Bailer. Wien: Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes, 2012, str. 21-41.

Zusammenfassung

DER LETZTE SLOWENISCHE LEGITIMIST ODER DIE GESCHICHTE EINES INTERNATIONALEN BETRÜGERS AUS VRH BEI LAŠKO

Das Dossier Alojz Novak im Archivmaterial der Ersten Republik Österreich

Im Österreichischen Staatsarchiv ist das umfangreiche Dossier des Mechanikers und Elektrotechnikers Alojz Novak erhalten, der am 24. Mai 1901 in Sv. Lenart (heute Vrh) bei Laško geboren wurde. Er weckte die Aufmerksamkeit der Behörden der Ersten Republik Österreich als vermeintlicher Anhänger der legitimistischen Bewegung, die den Sohn des letzten österreichischen Kaisers Karl, den Thronfolger Otto, auf den Kaiserthron setzen wollte. Laut eigener Aussage wurde Novak am 1. November 1926 in Ljubljana Mitglied der »katholisch-nationalen Organisation Kralj Matjaž [König Matthias]«, deren Ziel angeblich die »Abspaltung Kroatiens und Sloweniens von Jugoslawien und die Vereinigung beider Länder unter Kaiser Otto« war. Mit diesen Ansichten wich die geheimnisvolle Bewegung jedenfalls stark von der vorherrschenden Orientierung der slowenischen gesellschaftlichen Elite ab, die nach dem Umbruch lautstark die Dynastie Karađorđević pries. In den Jahren 1930–1932 wirkte Novak vor allem in Deutschland und den Niederlanden, wo er die dortigen slowenischen Aussiedler für seine legitimistische Bewegung gewinnen wollte. Nach der Ausweisung aus den Niederlanden hielt er sich insbesondere in Österreich auf und lies sich in Maria Wörth [Otok] am Wörthersee nieder, wo ihm der Tischler Friedrich Watzenig ein Dach über dem Kopf bot. Novak, der damals unter dem falschen Name Viktor Orttnner auftrat, hatte nämlich dem Hausherrn versprochen, dessen Tochter Maria zu ehelichen. Während seiner Tätigkeit lernte Novak einige der führenden österreichischen Monarchisten wie Hans Karl Freiherr

von Zessner-Spitzenberg und Friedrich Ritter von Wiesner kennen. Ein Resultat von Novaks Zusammenarbeit mit den österreichischen Legitimisten war unter anderem die Zeitung *Oesterreich-Slovenner/Avstrijski Slovenec*, deren einzige Nummer am 25. September 1932 in Essen-Borbeck erschien. Er knüpfte auch Kontakte zur kroatischen Ustascha-Bewegung in der Emigration, daher wurden auch die jugoslawischen Geheimdienste sowie die jugoslawische Diplomatie auf ihn aufmerksam und verdächtigten ihn sogar der Mitwirkung am Marseiller Attentat auf Aleksandar Karađorđević. Novaks Mitwirkung bei der Ermordung des jugoslawischen Königs konnte nicht bewiesen werden. Beim Villacher Bundespolizeikommissariat wurde festgestellt, dass Novak ein Betrüger ist, der unter dem Vorwand geheimer politischer Pläne von Leichtgläubigen finanzielle Mittel akquiriert. Um überzeugender zu sein, infiltrierte er Kreise der Legitimisten und der Ustascha, was ihm die Bekanntschaft mit einigen prominenten Persönlichkeiten ermöglichte. In Österreich wurde er zu einer Gefängnisstrafe verurteilt, aber aufgrund einer Nierenkrankheit entlassen, worauf er in seinem Domizil am Wörthersee unter Gendarmerieaufsicht gestellt wurde. Von dort entwichte er Mitte April 1935, wurde aber bei seinem Eintritt nach Jugoslawien verhaftet. Obwohl die österreichischen Unterlagen keine Informationen über das weitere Schicksal Novaks in Jugoslawien enthalten, kehrte er offensichtlich wieder nach Österreich zurück. Am 24. Juli 1937 wurde er nämlich vom Wiener Landesgericht für Strafsachen wegen Betrugs und Fälschung zu vier Monaten Kerker verurteilt. Am 23. Oktober desselben Jahres tauchte er im österreichischen Konsulat in Bratislava auf; der Bericht über seinen Besuch ist auch das letzte Dokument im Dossier, das das Österreichische Staatsarchiv über Novak und seine geheimnisvolle Organisation aufbewahrt. Auch das genaue Todesdatum Novaks ist nicht bekannt. Wie es scheint überlebte er die Wirren des Zweiten Weltkriegs nicht, er wurde vom Bezirksgericht in Trbovlje per 1. Januar 1946 für tot erklärt.

Schlagwörter: Republik Österreich, Königreich Jugoslawien, legitimistische Bewegung